

UN VAS „KRAAK WANLI” PĂSTRAT ÎN COLECȚIA DE ARHEOLOGIE MEDIEVALĂ A MUZEULUI BUCOVINEI DIN SUCEAVA

DE

PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC*, NICULINA DINU

Abstract

The Bucovina Museum's medieval archaeological collection includes a fragmentary plate and some Chinese porcelain fragments from other six plates that belong to the category of "Kraak Wanli," dating from the period 1610-1630. The fragments were found at the Citadel of Suceava and it may be related to the reign of Vasile Lupu, prince of Moldavia, who undertook the last works of redevelopment of the citadel.

Keywords: Chinese porcelain, „Kraak Wanli”, 17th century, Suceava's citadel.

Înființat la cumpăna dintre secolele XIX și XX, Muzeul Bucovinei din Suceava este deținătorul unei impresionante colecții de arheologie medievală, care s-a dezvoltat și diversificat de-a lungul anilor atât în urma cercetărilor sistematice, cât și a lucrărilor edilitare întreprinse mai cu seamă după terminarea celui de al doilea război mondial.

Nucleul colecțiilor Muzeului orașului Suceava, care a căpătat statutul de persoană juridică la 4 ianuarie 1900¹, a fost constituit din obiectele descoperite la Cetatea de Scaun, începând cu anul 1895. Lucrările conduse de arhitectul Karl Adolf Romstorfer și-au propus degajarea zidurilor Cetății de Scaun de pământul și molozul depuse de-a lungul timpului cât acest edificiu a fost părăsit și transformat de târgoveți în carieră de piatră². În anul 1951, la Suceava au demarat, sub conducerea profesorului Ion Nestor, lucrările primului șantier de arheologie medievală din România³, lucrări care, cu întreruperi semnificative, continuă și astăzi. Colectivul de arheologi, istorici, istorici de artă a întreprins cercetări sistematice la Cetatea de Scaun, Câmpul Șanțurilor, Cetatea Șcheia, Curtea Domnească, dar și în diverse zone de pe cuprinsul orașului medieval.

În același deceniu șase al secolului trecut, la Suceava au fost întreprinse mai cu seamă în cuprinsul orașului medieval ample și brutale lucrări de „sistematizare”, care nu numai au distrus vechea urbe, dar s-au soldat cu numeroase obiecte descoperite fortuit, multe dintre ele rupte de contextul arheologic.

În Colecția de arheologie medievală a Muzeului Bucovinei din Suceava, la numărul de inventar E/1154 se păstrează o farfurie fragmentară din porțelan cu decor foarte stilizat, realizat cu albastru, considerată ca provenind „de la Delft”. Vechiul registru inventar al Muzeului regional Suceava, întocmit începând cu 16 februarie 1952, conține înregistrată la 18 ianuarie 1958, la numărul de inventar 1389, o „farfurie de Delft”, în rubrica rezervată locului de descoperire fiind notat Suceava, *passim*. La numerele de inventar următoare, 1390 și 1391, au fost înregistrate câte două fragmente „de porțelan de Delft”, de asemenea, cu mențiunea Suceava, *passim*⁴.

* Muzeul Bucovinei din Suceava, kivaalma@yahoo.com.

¹ M. Dejan, *Muzeul din Suceava. 110 ani în documente și amintiri*, Ed. Accent Print, Suceava, 2010, pp. 10–11.

² K. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevii descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între 1895 și 1904*, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, București, 1913, *passim*.

³ I. Nestor, *Epoca lui Ștefan cel Mare în lumina săpăturilor arheologice de la Suceava*, în vol. *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1964, pp. 235–257.

⁴ Registrul inventar al Muzeului regional Suceava, manuscris păstrat la Biblioteca Muzeului Bucovinei, nr. inv. 15491, p. 160.

Reanalizarea atât a „farfuriei de Delft”, cât și a celorlalte fragmente identice în toamna anului 2007 au condus la câteva concluzii deosebit de interesante. Micile fragmente înregistrate la numărul de inventar E/1155 (vechile nr. inv. 1390 și 1391) aparțin unor șase farfurii diferite. Farfuria „de Delft” a fost reîntregită cândva, din nouă fragmente, înainte de anul 1958, când regretata noastră colegă Mărioara Nicorescu Diaconu a realizat fișa de obiect. Pe spatele unui fragment înregistrat la nr. inv. E/1155 se mai poate descifra, cu dificultate, o parte a marcajului de șantier: „Sv. 1952... cisternă, în moloz”.

Timp de cinci decenii farfuria reîntregită și fragmentele de porțelan alb cu decor realizat cu albastru au stat „ascunse” sub denumirea improprie de „ceramică de Delft”, fără a fi cunoscut și locul unde au fost descoperite în anul 1952. De fapt, ne găsim în fața unui produs din prima jumătate a secolului al XVII-lea, venit tocmai din îndepărtata Chină: un vas care se încadrează în categoria porțelanului „Kraak Wanli”.

Din consultarea raportului privind rezultatele campaniei de cercetări arheologice de la Suceava aflăm că în anul 1952 au fost întreprinse săpături sistematice la Cetatea de Scaun, Câmpul Șanțurilor și la Cetatea Șcheia⁵. La Cetatea de Scaun, săpături arheologice sistematice au fost efectuate în curtea interioară, printre obiectivele celui de al doilea an al campaniei de cercetare fiind soluționarea problemelor legate de arcul de zidărie aflat pe latura de sud a fortului mușatin, între turnurile marcate R38 și R39 pe planul Romstorfer⁶, cât și așa-numitei „cisterne”⁷. „Cisterna” a fost cercetată într-o primă etapă de arhitectul Romstorfer, cel care a considerat că amenajarea aflată în zona centrală a curții interioare a fortului mușatin, cu diametrul de circa 5 m și adâncimea de 4 m „nu era decât un simplu basen pentru strângerea apei”. Peste „cisternă” se mai păstra un pod în formă de arc, cu o lățime de peste un metru, pod care se sprijinea pe un grătar format din grinzi de stejar⁸.

Reluarea cercetărilor în anul 1952 a permis constatarea că dărâmăturile continuau și sub ceea ce Romstorfer numea „pământ sănătos”, adâncindu-se până la circa 6,5 m, fără însă a se ajunge la bază. În umplutura „cisternei” au fost descoperite rare blocuri de piatră de mărime mijlocie, moloz, fragmente ceramice și de lemn. Cercetarea din anul 1952 nu a condus la stabilirea funcționalității acestei amenajări⁹.

În toamna anului 1975, în timpul lucrărilor de restaurare a Cetății de Scaun a Sucevei a fost făcută o observație legată de ultima etapă de reamenajare a acestui edificiu. Astfel, verificându-se fundațiile zidurilor de est și sud a curții interioare, cât și a pilaștrilor de piatră încoronați cu arce de cărămidă care au fost adosați zidurilor fortului în timpul domniei lui Vasile Lupu¹⁰, s-a văzut că acești pilaștri au fost construiți peste umplutura de moloz a „cisternei”¹¹. Avem astfel posibilitatea să considerăm că „cisterna” a fost astupată înainte de edificarea pilaștrilor de piatră cu molozul și piatra rezultate din remodelarea încăperilor Cetății de Scaun. În umplutura „cisternei” au fost aruncate și fragmente ceramice, între care resturile celor șase farfurii de porțelan „Kraak Wanli”.

Kraakporselein este denumirea olandeză pentru porțelanul chinezesc adus de marile corăbii de transport portugheze, numite *carraca*, de la care *carrack*¹².

Până la începutul secolului XVI, în Europa, porțelanul chinezesc era puțin întâlnit chiar și la curțile regale. Una din cele mai timpurii piese cunoscute, recipientul pentru lichide cu gâtul montat în argint pe care apar simbolurile lui Ludovic I (1326–1382), regele Ungariei și a doi regi succesivi ai Neapolelui, Carol al III-lea (1345–1386) și Ladislau cel Generos (1390–1414), aflat acum la Muzeul din Dublin, a fost considerat ca un posibil dar de la Toghun Temür, ultimul împărat Yuan, cu ocazia trecerii soliei imperiale spre Avignon, în jurul anului 1338¹³. În secolul al XV-lea, sultanii mameluci au dăruit 58 de porțelanuri Veneției, lui Lorenzo de Medici și regelui francez Carol al VII-lea; sultanul otoman Mehmet al II-lea îl răsplătea, în 1479, pe pictorul venețian Gentile Bellini, printre altele, cu trei porțelanuri, obiectele apărând pictate în diverse tablouri de fratele său, Giovanni¹⁴.

În general, europenii nu erau familiarizați cu acest produs scump, primele porțelanuri fiind colecționate și nu utilizate ca veselă cotidiană¹⁵. În anul 1570, regele Spaniei, Filip al II-lea, cumpăra porțelan pentru colecția

⁵ I. Nestor *et alii*, *Șantierul Suceava*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche (SCIV)*, IV, 1953, 3–4, pp. 335–387.

⁶ K. A. Romstorfer, op. cit. (n. 2), pl. II.

⁷ I. Nestor *et alii*, op. cit. (n. 5), pp. 336–342.

⁸ K. A. Romstorfer, op. cit. (n. 2), pp. 60–61.

⁹ I. Nestor *et alii*, op. cit. (n. 5), p. 342.

¹⁰ P.-V. Bataru, *Cetatea de Scaun a Sucevei*, Ed. Lidana, Suceava, 2004, pp. 86–87.

¹¹ Observații inedite ale Paraschivei-Victoria Bataru, prezentă la lucrările de restaurare.

¹² C. J. A. Jörg, *Porcelain and the Dutch China Trade*, M. Nijhoff, Hague, 1982, p. 15.

¹³ C. Le Corbeiller, *China trade porcelain: Patterns of exchange*, Metropolitan Museum Press, New York, 1974, pp. 1–5.

¹⁴ R. Finlay, *The Pilgrim Art. Cultures of porcelain in World History*, University of California Press, Los Angeles, 2010, p. 248.

¹⁵ C. J. A. Jörg, op. cit. (n. 12), p. 18.

sa, dar și pentru a fi dăruit aliaților săi europeni. Conform inventarului făcut la moartea suveranului, în 1598, colecția cuprindea 3 000 de piese.

Portugalia și Spania chiar dacă au deschis rutele de navigație peste oceane nu au considerat porțelanul ca un posibil produs de consum care să poată fi vândut în Europa. Paradoxal, în secolul al XVI-lea porțelanul chinezesc este mai bine vândut în Lumea Nouă, la prețuri mici în comparație cu cele europene, cererea spaniolilor din Mexic fiind cu mult mai mare decât pentru Europa¹⁶. În general, ponderea mirodeniilor și firelor de mătase într-o corabie reprezenta 80 % din capacitate, restul fiind așa-numitele *mărfuri de lux*: porțelan, obiecte lăcuite, picturi pe mătase etc.

Primele porțelanuri care au fost livrate pieței din Amsterdam au rezultat în urma pirateriei. Două *carrack* portugheze au fost capturate de navele olandeze – nava Sao Tiago în 1602 și Santa Catharina¹⁷ –, în 1604. În prima captură se găseau doar 28 de pachete cu farfurii și 14 pachete cu boluri, împărțite între notabilitățile Middleburgului și conducerea companiei care deținea vasul olandez; o mică parte a fost destinată licitării.

Captura din 1604 era uriașă pentru acea vreme, vasul portughez, pe lângă obișnuitul transport de mătase și mirodenii, aducea în Europa circa o sută de mii de piese de porțelan. Statele Generale au permis ambasadorului Franței, înainte de începerea licitației, să aleagă porțelanuri pentru Henric al IV-lea. Alte daruri constând în damasc și porțelan vor fi trimise unor miniștri francezi și regelui Angliei. Suma rezultată din vânzarea la licitație a acestor obiecte a fost de 6 000 000 de guldeni¹⁸.

Impactul primei licitații de porțelan de la Amsterdam a dus la crearea unui întreg sistem comercial, de cele mai multe ori realizat pe bază de comandă¹⁹. China era de câteva secole pregătită pentru sistemul de lucru la comandă și adaptarea la cerințele clientului.

Decorul albastru pe fondul alb apare în ceramica chinezească la începutul secolului al XIV-lea, în a doua perioadă a dinastiei Yuan, odată cu apariția negustorilor persani, care intermediază pătrunderea cobaltului în atelierele de la Ching-te Cheng (Jingdezhen). Lăsându-li-se independența pentru forme și decor, simultan cu solicitarea unor obiecte mari, comparativ cu cele tradiționale, artizanii chinezi experimentează diverse stiluri și motive decorative în funcție de preferința comanditarilor.

În China, stilul porțelanului cu decor alb-albastru era considerat inferior produsului simplu alb, ornamentat uneori prin incizie sau în relief, confecționat sub strictă supraveghere pentru curtea imperială²⁰. Aspectul este sesizat prin comparația a două mari colecții care ilustrează istoria lui: colecția imperială aflată acum în Muzeul Național din Taipei și colecția otomană de la Topkapı²¹. Atelierele de la Ching-te Cheng (Jingdezhen) erau cele mai mari ateliere din China. Existau ateliere care produceau exclusiv pentru curtea imperială și altele deținute de particulari, cu comenzi pentru piețele islamice sau europene.

Marea schimbare în comerțul maritim a dus la modificarea gusturilor și obiceiurilor în servitul mesei. Olandezii prin compania VOC²² (*Vereenigde Oost-Indische Compagnie*) și englezii prin EIC²³ (*East India Company*) ajung să comande seturi de porțelan și chiar să trimită șabloane din lemn, după care să se realizeze obiectele dorite, necunoscute chinezilor (sosiere, oțetare, borcane pentru muștar, farfurii întinse, ovale, platouri, solnițe, farfurii pentru unt). Această complexitate a cererii se produce abia după secolul al XVIII-lea, deoarece până atunci se utilizau formele consacrate în lumea islamică: farfurii întinse, boluri de diverse dimensiuni, recipiente pentru apă sau vin etc.

Numele de *kraakporselein*²⁴ este caracteristic producției din timpul ultimului împărat al dinastiei Ming, Wanli (1570–1620), producție ce încetează să mai fie exportată din anul 1657, când China interzice comercializarea produselor sale în afară și navigația joncilor chineze spre Formosa²⁵, pe fondul tulburărilor interne de la mijlocul secolului al XVII-lea.

¹⁶ C. Le Corbeiller, op. cit. (n. 13), p. 1.

¹⁷ R. Finlay, op. cit. (n. 14), pp. 3–30.

¹⁸ C. J. A. Jörg, op. cit. (n. 12), p. 17.

¹⁹ R. Finlay, op. cit. (n. 14), p. 30.

²⁰ C. J. A. Jörg, op. cit. (n. 12), p. 101.

²¹ R. Krahl, *Export Porcelain fit for the Chinese Emperor. Early Chinese Blue-and-White in the Topkapı Saray museum, Istanbul*, in *Journal of The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, no. 1 (1986), pp. 68–92.

²² VOC (*Vereenigde Oost-Indische Compagnie*) – companie olandeză creată în 1602 prin unirea tuturor companiilor existente în Provinciile Unite; apare ca tendință de uniformizare a prețului de pe piața olandeză dar și de unificare a eforturilor pentru cucerirea piețelor asiatice.

²³ EIC (*East India Company*) – companie engleză fondată în 1600, după modelul european al companiilor pentru Indii.

²⁴ *Kraakporselein* – denumire dată unei perioade din istoria porțelanului chinezesc de colecționarul olandez Nanne Ottema.

²⁵ S. Jenyns, *The wares of the Transitional period between the Ming and the Ching (1620–1683)*, in *Archives of the Chinese Art Society of America*, vol. 9, 1955, pp. 20–42.

Farfuria descoperită la Suceava are diametrul de circa 28 cm, iar marginea este dantelată, cu decor pictat sub glazură albastră (Pl. 1a–b). Centrul este decorat cu simboluri de bun augur, înconjurate de o bandă lată cu motive geometrice, dispuse în interiorul unor panouri dantelate. Pe margine, alternează alte panouri dantelate cu plante înflorite și simboluri benefice, toate fiind despărțite de spații înguste, ce au desenat motivul „scară cu șiruri de mărgel”. Exteriorul are panouri cu flori, ce alternează cu cele ale motivului „scară”, dar desenul este simplificat, „scara” ajungând să semene cu trăsături de pensulă. Alte cinci fragmente care au fost descoperite în același loc ne indică faptul că farfuria nu a fost un unicat printre obiectele aflate la curte. Se poate aprecia că acestea au aparținut cel puțin altor cinci farfurii, dimensiunile lor împiedicând o evaluare corectă. Trei fragmente provin din marginile dantelate (Pl. 2/1, 3–4), în timp ce două sunt din zona piciorului (Pl. 2/5–6). Similitudinile decorului interior se opresc la motivul „scării cu șirag de mărgel”; pentru restul motivelor din panourile mari ce decorau marginile nu se poate spune dacă erau sau nu identice cu farfuria restaurată, existând deosebiri și în privința culorilor folosite și a modului de tratare a desenului. La fel de dificil este de precizat motivul aflat în mijloc, în cazul fragmentului cinci (Pl. 2/5a), unde se observă o jumătate de floare trasată schematic. Ultimul fragment nu aparține acestui stil decorativ și este greu de spus dacă datează din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Analogia pentru farfuria restaurată este oferită de o piesă similară aflată în colecția Muzeului Prinsessehof Leeuwarden din Olanda²⁶, care este datată între 1610–1630. Diferența dintre farfuria întreagă și fragmentele descoperite la Cetatea de Scaun apare în stilul realizării decorului. În timp ce farfuria olandeză are desenul clar trasat, cele două nuanțe de albastru colbalt diferențiindu-se pe fundalul alb al porțelanului, fragmentele noastre prezintă decorul realizat în tonuri de albastru șters, liniile fiind trasate neglijent. Motivul „scării cu șirag de mărgel”, plasat în micile panouri de pe marginea dantelată, este executat simplu, doar prin punctare.

Analogia oferită de farfuria păstrată în muzeul olandez permite încadrarea cronologică a fragmentelor descoperite la Cetatea de Scaun a Sucevei în intervalul 1610–1630. Farfuriile „Kraak Wanli” au putut fi achiziționate de oricare dintre domnii Moldovei, care au ocupat tronul principatului est-carpatic în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Suntem de părere că farfuriile de porțelan venite tocmai din îndepărtata Chină au fost aduse la Suceava în primii ani ai domniei lui Vasile Lupu, „hire mai mult împăratească decât domnească”²⁷, despre care cunoaștem atât din mărturii contemporane²⁸, dar și din descoperiri arheologice făcute în cuprinsul unor complexe aulice²⁹ că era un amator de ceramică orientală, comandând atelierelor de la Iznik plăci decorative de perete.

Sparte în urma unor întâmplări pe care nu le vom cunoaște niciodată, farfuriile de porțelan chinezesc au fost aruncate în umplutura „cisternei” înainte sau în timpul lucrărilor de reamenajare a Cetății de Scaun. Scrisori adresate de vornicul, șoltuzul și portarul cel mare al Sucevei bistrițenilor, prin care cereau din Ardeal cuie de șindrilă și leături, dar și meșteri pentru a lucra la Curtea Domnească și la Cetatea de Scaun, datate în intervalul 1637–1651, fixează în timp nu numai lucrările efectuate la cele două edificii³⁰, dar și perioada când, sparte, fragmente ale celor șase farfurii de porțelan „Kraak Wanli”, netrebuicioase, au fost aruncate. Au fost descoperite peste trei veacuri, vorbindu-ne despre viața cotidiană în mediul aulic, dar și despre gusturile rafinate ale unui domn al Moldovei, trăitor în prima jumătate a secolului XVII.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1 Chinease “Kraak Wanli” porcelain (1610-1630), Suceava’s citadel.

Fig. 2 Fragments of Chinese “Kraak Wanli” porcelain (1610-1630), Suceava’s citadel.

²⁶ Farfurie nr. inv. OKS 1983/ 47.

²⁷ M. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, in *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958, p. 113.

²⁸ *Ibidem*, p. 119.

²⁹ C. Nicolescu, *Ceramica otomană de Iznik din secolele XVI–XVII găsită în Moldova*, in *Arheologia Moldovei (ArhMold)*, V, 1969, pp. 287–308.

³⁰ V. Gh. Miron, M. Șt. Ceaușu, I. Caproșu, G. Irimescu, *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului, 1388–1918*, vol. I, Ed. Direcției Generale a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, București, 1989, pp. 269–271, 272–279, 284–285.

Pl. 1. Porțelan *Kraak Wanli* (1610–1630), Cetatea de Scaun, Suceava.

1a

1b

2

3a

3b

4a

4b

5a

5b

6a

6b

Pl. 2. Fragmente de porțelan Kraak Wanli (1610–1630), Cetatea de Scaun, Suceava.